

KATONA Edit

Újvidéki Egyetem, Bölcsészettudományi Kar
Magyar Nyelv és Irodalom Tanszék
Újvidék
gerjo@sabotronic.co.rs

EKVIVALENCIA ÉS FORDÍTÓI HŰSÉG

Equivalence and Translation Accuracy

Ekvivalencija i prevodilačka vernost

A dolgozat a fordítói hűség témáját járja körül két szerb költemény magyar fordításának az elemzése révén. Alapvető kérdésként fogalmazódik meg, mi teszi a fordítást értékessé, milyen döntéseket hoz a fordító a nyelv adta lehetőségek és a nyelv által felállított korlátok figyelembevételével. Összevethető, hogy a fordítók hogyan élnek a kihagyás, betoldás, áthelyezés módszerével, mit miért áldoznak fel, a kreativitásuk hogyan nyilvánul meg az átváltási műveletek kivitelezésében, a szóválasztásban, a megfelelő formai jegyek visszaadásában, az esztétikai élmény biztosításában. A fordítások elemzése révén kirajzolódik, hogy az eltérő nyelvi lehetőségek és a sok tekintetben közös kognitív tapasztalat miként ötvöződik egy új nyelvi-poétikai minőséggé.

Kulcsszavak: átváltási műveletek, nyelvi meghatározottság, képi anyag, átírás, kánon.

Érdemes-e még a fordítói hűség kérdésével foglalkozni? Nem mondtak-e el erről már mindent, illetve, nemcsak azzal érdemes-e foglalkozni, amivel már oly sokan próbálkoztak, hisz az nyilván megérdemli a figyelmet, nincs megoldva, mindig nyílt seb. A fordításelemzésnél ugyanazok a szempontok, kétségek merülnek fel, mint magánál a fordításnál. Már az színvallásnak számít, hogy az átváltás, átültetés, a visszaadás vagy a közvetítés, netán az átköltés kifejezések mellett döntünk.

A dolgozat írásakor, nem akarván elmerülni az irodalomelméleti fejtegetések tengerében, vizsgálendő szövegeket kerestem, az összevetésükkel kívántam foglalkozni, a fordítói módszereket, döntéseket értékelni, s persze a klasszikusokkal kezdtem. Olvasgattam a fordításokat, szép versek, gondoltam, csak ezeken hogy fogom kimutatni a fordítói eljárásokat, ha mit se törődnek az

eredetivel. Sok régi és új fordítást elolvastam, végül a jól bevált módszerhez kellett folyamodnom, jó költőket fordító kiváló költő fordítókat választottam. Nem fordításkritikát akartam írni, hanem az ekvivalencia, a fordítói indítatósok és lehetőségek kérdését taglalni. A munka során – mint mindig – most is kiderült, hogy nem lehet se a fordításelméleti szempontokat, se a nyelveket figyelmen kívül hagyni.

Irodalomtudomány kontra nyelvtudomány

Catfordtól kezdve, aki formális megfelelést, szövegekivivalenst különít el, Nidán át, aki formális–dinamikus oppozíciót különböztet meg, a fordításelmélet számtalan ekvivalenciatípust említ fel. Például beszélhetünk tartalmi, formális, funkcionális, pragmatikai, strukturális, kommunikatív, szintaktikai, textuális, lexikális, szemantikai, stiláris stb. ekvivalenciáról (vö. Albert 2003, 76).

Feltehetőleg a legtöbb műfordító nem gondolkodik tudatosan átváltási műveletekben, de automatikusan él velük. S noha Szegedy-Maszák Mihály Klaudy Kinga meghatározását, hogy a „szubjektív döntések mögött rejlő objektív alapot” keresi a fordításban, túlhaladottnak véli (Szegedy-Maszák 1998, 67), fordításelemzéseiben maga is következetesen érvényesíti a nyelvi, nyelvtani, pragmatikai stb. szempontokat. Klaudy Kinga tapasztalt kutatóként maga is tisztában van vele, hogy az „atomisztikus szemlélet” terméketlen, s „a nyelvek közötti szimmetria hazug illúzióját” keltheti az ekvivalencia kifejezés (Klaudy 1997, 103). Persze arról sem szabad megfeledkezni, hogy művészeti alkotásról vagy szakszöveg fordításáról beszélünk.

A fordítást tehát komplex módon kell felfognunk, mely során a beszédhelyzetet, tartalmi, stilisztikai tényezőket, a funkciót, a pragmatikai követelményeket is figyelembe kell venni, az ekvivalenciát pedig mindig diskurzusmondatban, szövegszinten érdemes vizsgálni. A befogadó, az elemző, a nyelvész annak tudatában láthat munkához, hogy ha az egzaktság ábrándja a távolban hajóz is, a nyelv adta és megkövetelte lehetőségektől nem tekinthetünk el. Az irodalomelméleti szempontokkal, a ricoeuri nézet figyelembevételével együtt, miszerint az Önmaga mint másik jelenik meg a fordításban (amire Szegedy Maszák idézett tanulmánya is utal), a nyelvi szempontok is érvényesülnek, egy másik nyelv hatására egy másik nyelvben jelenik meg a szerzői gondolat. Szövege magán hordozza a fordító döntéseinek a nyomát, s a nyelv lehetőségeit. Nyelvspecifikus, fordításspecifikus és fordítós-specifikus szempontok érvényesülnek. Az újra és újra fellángoló vita, hogy vajon az irodalomtudomány vagy a nyelvtudomány keretébe tartozik-e a fordítás, áldilemma, hisz a legjobb

hermeneutikai elemzők összevonják a kettőt. Anakronisztikus is lenne manapság ettől elvonatkoztatni, mikor a kor hangos a nyelv szerepének felértékelésétől az irodalmi alkotásokban, Kosztolányi már a maga idejében esküdött erre, mert nyelvész és fordító is volt.

Kánonkövetés – stíluspróba

Kosztolányi nem gyanútlan fordító, számtalan írásából kitetszik, hogy vállalja, hogy szabadon fordít, ő is alkotó, hisz, ahogy maga nyilatkozik erről: „azon a versen, ami a Nyugat-ban megjelent, nemcsak Poe neve szerepel, hanem az enyém is” (vö. Kosztolányi 2002, 499). Kompenzálásaira is szellemesen, szemléletesen, önmagát igazolva és felmentve rámutat (vö. Kosztolányi 2002, 509). A szónak egyébként is világot alkotó, mágikus jelentőséget tulajdonít: „Általában a szó mindig több, mint a tett” (Kosztolányi 1981, 47). Tisztában van azzal, hogy a fordító (akárcsak Gallus, Esti Kornél-novellájának főhőse) esetenként ellop az eredetiből, kurtít, kiegészít, átír. Számára szellemi torna, élvezet az írás. Nem kis erőfeszítést igényel megbirkózni a fordítása elemzésével se. Ezek közül is kihívást jelent Kosztolányi Rakić-fordítása. Tulajdonképpen nagyon gyéren fordítottuk a szerb költészetet magyarra, sok lenne itt még az adósság. Az is figyelemre igen méltó, hogy Kosztolányi a szerb költészetet is beemelte a *Modern költők* című antológiájába, odafigyelt Rakićra. A *Ljubavna pesma* fordításának (*Szerelmes vers*) vizsgálatakor elsősorban arra koncentráltam, milyen kulcsszavak köré épül a vers, s így a fordítás, hogyan él a kompenzálás eszközével a fordító, hogyan csoportosítja a motívumokat, képi anyaga miben változik, mi befolyásolja az átírás megszületésekor.

Milan Rakić: Ljubavna pesma

Šume bokori cvetnog jorgovana,
I noć zvezdana treperi, i žudi
Za bujnu ljubav, svetu bogom dana.
Dok mesečina nasmejana bludi,
Šume bokori cvetnog jorgovana.

U taku noć je požudnu i strasnu
Izolda nekad čekala Tristana.
Bude se groblja uz kuknjavu glasnu
I sećaju se prohujalih dana.
U taku noć je požudnu i strasnu,

Szerelmes vers

(Kosztolányi Dezső fordítása)

Suttognak a kertben az orgonabokrok,
a csillagok égnak, a csönd csodamély.
A hold ragyogóan az égre kibotlott,
villámos a csóktól, a vágtyól az éj.
Suttognak a kertben az orgonabokrok.

Ily tiszta, fehérsugarú szelid éjjel
várhatta Izolda a hú lovagot.
Sirok repedeznek, az éji sötéttel
feltámad a ködből a régi halott.
Ily tiszta, fehérsugarú szelid éjjel

Noseći sobom lestvice od svile,
Starinski vitez, pun vere i nade,
Hitao zamku svoje verne Vile,
I pevao joj strasne serenade.
Starinski vitez, pun vere i nade!

Šumi, o noći prohujalog doba!
U srcu nosim nekadašnje ljude.
Povorke bele dižu se iz groba,
I sa mnom, ljube, čeznu, strepe, žude!
Šumi, o noći prohujalog doba,

Strasno i žudno! Ona mene čeka
Ko nekad plava Izolda Tristana.
Strepi, i sluša topot iz daleka,
Dok mesečina nasmejana sija
I čuv mirisni zanosno čarlija
U bokorima cvetnog jorgovana.

A régi, középkori hős, tele hittel,
hágcsót feszít és nevet a telehold,
és útja a kedvese ölibe vitt el,
a vára előtt tüzes ajka dalolt.
A régi, középkori hős, tele hittel.

Zúgj, régi idők meselelke az éjen.
Szivembe fehér remegés tüze gyúl.
Itt állnak az árnyak az éjbe, fehéren,
és mind szeret és eped-ég szilajul.
Zúgj, régi idők meselelke az éjen.

Te drága! Te tüszívű, tiszta Izolda!
Izolda se várta így a jegyesét.
Lépted nesze rebben, az éjszaka holdja
lágyan mosolyog, s nevet a kegyes ég.
Szél parfüme lengedez, a halavány
bús orgona reszket a hold sugarán.

Rakić költeménye a szenvedély, a vágy egyetemes képét állítja elénk a középkori misztikummal átszőtt motívumrendszer révén. Ahogy a szakirodalomban olvashatjuk, *minden szerelmes éjszaka és minden vágy egyesül versei archetipikus képeiben* (vö. Поповић 2007, 148). A lírai tájkép a csillagos ég, a virágillat kiegészül az olyan középkori klisékkel, mint a szerenád, a tündér, a selyemlétra, a jajkiáltások.

Kosztolányi éje nyugodtabb és szelídebb, a mozgalmasságot mediális kifejezések helyettesítik, a szenvedély sodrát sugárzó igék helyett névszósításhoz folyamodik, illetve egy-egy metaforában mintegy egyesíti a vágytól sistersgő képeket, *villámos a csóktól, a vágytól az éj. Botladozó holdról, csodamély csendről* nem szól az eredeti, a fordítás első versszakából kimarad a *nevető hold (mesečina nasmejana bludi)*, de pótolja majd ezt a mulasztást a fordító a harmadik versszakban (*nevet a telehold*). Kosztolányi éjszakája meseszerű, fehér dominanciájú metaforás-szinesztéziás képekre épül (*fehérsugarú szelid éjjel, fehér remegés tüze gyúl, Itt állnak az árnyak az éjbe, fehéren*), a köd hullámszába burkolja az éjszakát. A szerelem megjelenítése is különböző a két versben, Kosztolányinál a *szerelem* említése elmarad a fordításban (a címen kívül). A *za bujnu ljubav* kifejezés fordítására pedig sokféle lehetőség adódhatna, de a fordító lemond ezekről. A szerb versben hangsúlyos a *vágyra* való utalás (pl. *I noć zvezdana treperi, i žudi, [...] U taku noć je požudnu i strasnu. [...] I sa*

mnom, ljube, čeznu, strepe, žude!) a magyarban a már említett metaforában összpontosul ez a tartalom: *villámos a csóktól, a vágytól az éj*. A fordításban a szenvedély visszaadása az érzéki képekkel, a testi vonatkozások beépítésével történik meg: és útja a kedvese *ölibe* vitt el, / a vára előtt *tüzes ajka dalolt*.

A kognitív metaforikusság szintjén kiegyenlített a vers – A SZERELEM TŰZ véli mindkét költő, erről Rakić igéi dalolnak: *ljube, čeznu, strepe, žude*, Kosztolányi a tüzet meg is nevezi, *tüzes ajka dalolt*, fehér remegés *tüze* gyúl, Te *tüszivű*, tiszta Izolda. Azt mondhatjuk tehát, hogy a vers olvasata épül be a versbe a klasszikus modernség európai poétikai eszköztára révén. Ez az illatmetaforában is kiütözik: *Szél parfüme* lengedez, fordít Kosztolányi, hisz a Baudelaire-fordítások révén a *parfüm* az alkotók és fordítók kifejezéskincsének részévé vált a magyar irodalomban. Juhász Gyulánál még a csókhoz kötődik: Az első *csók varázsos parfümével* (Juhász Gyula: *Kolibri szerelem*), Adynál már Heves *halál-parfümök* szállnak (*Virág-kezek a fejemen*), s maga Kosztolányi is él vele az *Ódon, német óra* című versében: a sápadt Alt-Wienporcelán, parókás, farsangos *időknek parfümjét* leheli réam.

Személyesség és általánosítás

Kosztolányi fordításában a középkori páros nevéből csak Izoldát idézi, mint egy Izoldájához írja a verset, azonosítja vele a kedvest, a felfokozott megszólítás is erre utal a vers végén (*Te drága! Te tüszivű, tiszta Izolda!*), Trisztánt nem nevezi meg, az általánosítás eszközeihez nyúl, *lovagnak, jegyesnek* titulálja. A megidézett holtak is csupán aláfestik a szenvedélyt, nem vele együtt epekednek, mint Rakićnál (*I sa mnom*), *ljube, čeznu, strepe, žude!* / és mind *szeret és eped-ég szilajul*. Azonban a fordítás utolsó versszakában az eredetitől eltérően megmutatkozik a személyesség, az én-te viszony kiépítése, ami Rakićnál nem történik meg, nála nincs második személyre utaló jegy: *Strepi, i sluša topot iz daleka / Lépted nesze rebben*.

Hogy Kosztolányi műve átköltés, nem kétséges, de ez a vers Rakić nélkül nem születik meg. Olyan alkotás, amely beépül a magyar irodalmi hagyományba, de újat is ad. A vágyak kiáramoltatása Rakić révén történik meg, Kosztolányi által, de nem Kosztolányi édes-bús stílusában, sokkal inkább úgy, mint egy szellemi párbajban, amelyben az a bizonyos benne lévő másik megjelenik. Ahogy Arany János Arisztophanész-fordításaiban éli ki gunyoros, élcélődő kedvét, úgy Kosztolányi Rakić ihletésében teremti meg a maga misztikus éjszakáját a magyar nyelv és a klasszikus modernség kereteiben és katalizátori környezetében.

Csiszoltuk a nyelvünket idegen verseken, hogy a saját bonyolult érzéseink kifejezésére gazdag és könnyed, tartalmas és nemes nyelvet kapjunk... Azt se tagadjuk, hogy ezektől a költőktől tanultunk is, egy igazságot tanultunk, hogy hűnek kell lennünk önmagunkhoz. Amikor a modern líra még bitang jószág volt magyar földön, fémjelzett idegen verseket sorakoztattunk fel – érvként –, hogy az utunkat egyengesse (Kosztolányi [é. n.] II).

Amit Kosztolányi a nyugati modernség képviselőitől tanult, talán sokkal kendőzetlenebbül alkalmazta akkor, amikor fordított, mint amikor a maga verseit írta. A két álarc egymásra feszül.

Öntükrözés – és korlenyomat

Művészeti alkotások létrehozásakor, fordításkor tehát tünetértékű, ki kit választ alkotásai főhőséül, kit fordít, jóllehet a kor szelleme is meghatározhatja ezt, de a fordítónak mégis rezonálnia kell a versben kifejtett gondolattal, hangulattal, életérzéssel, hogy ihletett fordítás születhessen. Fenyvesi Ottó Despotov nonkonformista, neoavantgárd költészetét a kezdetektől rokonszenvvel kísérte, mindketten vonzódtak a beatnikeknek a lázadást alkotóenergiává szublimáló, zenét és lírát ötvöző alkotásaihoz. Ahogy maga is utal rá (Despotov 2007, 66), a nyolcvanas évektől fordította a verseit, de a vérzivataros idők elérkezte következtében csak 2002-ben szerveződtek köteté a fordításai a zEtna Kiadó jóvoltából. A hiányt pótló kötet tisztelgés a vajdasági szerb költészet egy jelese előtt, de nyilvánvalóan mintegy továbbéltetése annak a fent említett szemléletnek is, amely a lázadást az önkifejezés avantgárd eszközévé tette, amelyről mintegy itt maradt bölényként Fenyvesi kitelepülése után se tudott és akart lemondani, noha rezignáltan leszúri, a zászlajára tűzött rock and roll „mára... konformista popzene lett” (Fenyvesi 2009, 202).

Despotov *Tíz deka lélek (Deset deka duše)* című verse nyilvánvalóan a költői létezés ironikus, sőt szatirikus felfogása, a társadalmi megítélés parodisztikus ábrázolása miatt ragadta meg a költő fordítót. A művészsors ábrázolásának hosszú előtörténete van az irodalomban, a közös azonban minden korban a közízléssel, a világ közönségességével, képmutatásával, kicsinyességével való (fájdalomtól sem mentes) szembeszállás, hisz ahogy József Attilától tudjuk: „örökkön kicsik a dolgok”.

Vojislav Despotov: Deset deka duše	Tíz deka lélek (Fenyvesi Ottó fordítása)
Pesnici moraju biti debeli Izrazito podbuli masni Sa ogromnim ružičastim stomacima Ukrašeni strijama i guntama	A költőnek kövérnek kell lennie Túlsúlyosnak és zsírosnak Nagy rózsaszín pocakját Karimák és ráncos göncök díszítsék
Da bi lakše izvlačili iz mesa Bodlerčiče i helderlinčiče	Hogy minél könnyebben kibújjanak a húsból Az új Baudelaire-ek és Hölderlinek
Da bi snažnije ispumpavali Tečne glagole i vlažne metafore	Hogy minél erősebben kipumpálják A folyékony igéket és a nedves metaforákat
Televizija ih naravno mora prikazivati Kao miševe pacove i usoljene sardine Kao mršave i napaćene siromahe Koji reči usisavaju iz kosmičke prane I direktne veze sa svetim bogom Koji ne postoji nigde	A televízió majd mutogatja őket Mint kísérleti egereket, patkányokat és sózott szardíniákat Mint csont-sovány, szenvedő szegényeket Akik szavakat szippantanak a kozmoszból És egyenes kapcsolatuk van az Istennel Aki egyébként sehol sem lakozik
I najdraži gledaoci moraju biti uvereni Da je pesništvo oblik najdublje patnje	A legkedvesebb nézők is biztosak lehetnek Hogy a költészet a legmélyebb szenvedés
Ali u kilogramu mesa i sala Ima najmanje deset deka duše	Egy kilogramm hús és háj Legalább tíz deka lelket és szellemet tartalmaz
Pesnici moraju biti Falstafi Krvavi neprijatelji Don Kihota Da bi u trenutku porođaja Na ovaj svet buknuo milion Kaloričnih asocijacija	A költőnek Falstaffnak kell lennie Don Quijote halálos ellenségének Hogy a születésük pillanatában Több millió kalóriás asszociációk Szabaduljanak fel
Soneti i ostali kockaste kante Čist su izazov forme Mnogo mršavih pesnika stane U jedan sonet, žalosno je to	A szonettek és a többi kockás kannák A tiszta forma nagy kihívásai Milyen szomorú: túl sok sovány Költő belefér egy szonettbe
O pevajte pevajte vage terazije kantari Pod metričkim centama masne sintakse	Énekeljete, énekeljete, mérlegek, mérlegek A zsíros mondatban metrikus centijeit alatt

A Despotov-vers három kulcsszó: a *költő*, a *lélek* és a *költészet* köré szerveződik. Pontosan e három elem fordításakor egyértelmű döntéseket kellett hoznia a fordítónak. A költőket egyes számban használja, a *lélek* mellé a *szellem* is odakerül, a *költészet* szónál pedig szembe kell nézni azzal, hogy a *pesništvo* és a *költészet* nem ugyanazt jelenti. A szerb *pesništvo* a költői létezés, hivatás

jelentésével is bír, a magyarban a *költészet* nem. A Despotov-vers szerint az alkotás a legnagyobb szenvedés, mélységes szenvedés, vagy költőnek lenni mélységes szenvedés: *Da je pesništvo oblik najdublje patnje*. A fordításmondatról: *A költészet a legnagyobb szenvedés* nyilván mindannyian asszociálni tudunk a költői létezésre, a tükrözés mégis egy új árnyalatot ad.

Grammatikai vonatkozásnak nevezem-e, hogy a *költő* szó a fordításban egyes számban szerepel (*A költőnek* kövérnek kell lennie) az eredetiben lévő többes helyett (*Pesnici* moraju biti debeli). Ez megfelel a magyar nyelv szellemének, annak, hogy a különféle entitásokat fogalmiságukban ragadjuk meg, ez a dolgokra, jelenségekre, tárgyakra, emberekre egyaránt vonatkozik. Nem almákról, pénzekről beszélünk, hanem pénzről, almáról stb. A határozatlan mennyiséget vagy azonosíthatatlan számú egyedet megnevező – funkcióra általában a „*numerus absolutus*”, „*numerus indefinitus*” terminussal szoktak utalni, más szóval *tartalmi* egyes számmal, Kádár Edit szavával *határozatlan számosságú* főnévvel, nyelvtanilag persze nem nevezhetjük ezt másképp, mint egyes számnak (Kádár 2007, 136–137). Erre szokás mondani, hogy a magyar nyelv kategóriákban és funkciókban gondolkodik, nem megszámlálható mennyiségekben.

Mindennek ismeretében könnyen érthető fordítói döntés, hogy a többes számot egyesre változtatta a költők esetében (*Pesnici* moraju biti debeli / *A költőnek* kövérnek kell lennie). Mivel a költői természet megítélése lesz hangsúlyos a versben, az egyes szám magától értetődő, noha nem kötelező változtatás, hisz *költőkről* is lehetne szó, különösképpen azért, mert a mellékmondatban a birtokviszonyra való utalás többesben történik a magyarban is (Hogy minél könnyebben kibújjanak a húsból), s a költő aztán több versszakban következetesen többes számban jelenik meg, tehát megmaradhatott volna a többes a felütésben is. A hetedik versszakban a költő ismét egyes, a rá való utalás pedig többes számba kerül. (*A költőnek* Falstaffnak kell lennie / Don Quijote halálos ellenségének / *Hogy a születésük* pillanatában / Több millió kalóriás asszociációk / Szabaduljanak fel.)

Érdekes nyelvészeti vonatkozása témánknak, hogy az eredeti vers egyik sorában a *kilogramm* a kötetben egyes számban áll: *Ali u kilogramu mesa i sala* / *Ima najmanje deset deka duše*, az internetes változatban pedig többesben: *Ali u kilogramima mesa i sala*. A szerbben a többes természetes, s nem tudhatjuk, melyik az utolsó kéz, illetve mi történt a szöveg gondozása során. (A test megszámlálható mennyiségben, *kilókban* való kifejezése indoeurópai hatásként terjed a nyelvünkben is: *vigyáz a kilóira*.) Kérdés, hogy a fordító ismerte-e a többes számú változatot az adott vers esetében, ám a szokatlansági tényezővel felvértezett alakot Fenyvesi egy általa írt versbe beiktatta: *vegyék*

kilogrammjaim a túlhevült szent bácskai naftát (Commando dance). Esetleg areális hatásként értékelhetjük ezt?

Tudatos döntésnek számít, hogy a testben lakó lelket a fordító szellemmel is kiegészíti (amit a szerb eredetiben hiába is keresnénk): *Ali u kilogramima mesa i sala / Ima najmanje deset deka duše; Egy kilogramm hús és háj / Legalább tíz deka lelket és szellemet* tartalmaz. A többlet a költőiség megemelt megítélését, a költő egzisztenciafelértékelését jelenti.

Az elemzőnek az az érzése támad a fordítást olvasva, hogy Fenyvesi nem olyan nyers és ellentmondást nem tűrő, mint Despotov. Az *izrazito* fordítása (*kifejezetten*) kimarad, a *podbuli – dagadt(ak)* pedig eufemisztikusan *túlsúlyossá* változik. Ezt azonban kompenzálja az a lexikai többlet, amely néhány hangsúlyos helyen fémjelzi a verset: *kísérleti egereket* olvashatunk az *egerek* helyett, *csont-sovány* áll a *sovány* megfelelőjeként. Ezek a betoldások azonban inkább az együttérzés hangulatát keltik: *Televizija ih naravno mora prikazivati / Kao miševe – A televízió majd mutogatja őket / Mint kísérleti egereket.*

Hangsúlyeltolódás az új Baudelaire-ek és Hölderlinek esetében is kimutatható, hisz az eredeti kicsinyítő képzős alak a magyarban jószerével kimondhatatlan lenne, legfeljebb a kis, apró, miniatűr stb. *Baudelaire-ek* és *Hölderlinek* alakkal lehetne próbálkozni. Mondhatnánk *kölyök Baudelaire-eknek* és *Hölderlineknek*, ám ebből hiányozna az irónia, legfeljebb a *kölök* forma tartalmazná ezt, amely azonban népies jellege miatt lenne megint problematikus. Az egyes számú költő után a jellemzés a hátravetett jelző bravúros mondatszintre emelésével történik. A *göncök* beiktatása nagyon megfelel a vers szellemének, a magyar irodalmi hagyománynak is.

A hangulatisághoz és stílusrétegbeli elemek elemzéséhez még hozzátehetjük, hogy sa *svetim* bogom fordításából kimarad az isten elől a jelző: *sveti – szentséges, magasságos* átültetése. A *szentséges Isten, magasságos Úristen* hangulati értékeit vagy nagyon is beszélt nyelvinek vagy nagyon is szakrálisnak érezhette a fordító, de kitűnően kompenzált itt – a *lakozik* igével. Ez a magyar befogadó számára az archaikus vonatkozások mellett akár még Hofi Géza paródiájának a hangulatát is bevonhatja.

Koji reči usisavaju iz kosmičke prane
I direktne veze sa *svetim bogom*
Koji ne postoji nigde

Akik szavakat szippantanak a kozmoszból
És egyenes kapcsolatuk van *az Istennel*
Aki egyébként sehol sem lakozik

A szokatlansági tényező, a másság, idegenség érzékeltetése legfőképp a formakényszerre való célzaskor tapasztalható meg (Soneti i ostali kockaste kante / Čist su izazov forme – A szonettek és a többi kockás kannák / A tiszta

forma nagy kihívásai). A *kockaste kante* szerkezet nyilvánvalóan a *szögleteségre* utal, a lehetetlenségre, a fából vaskarikára, Fenyvesi a *kockás* (kannák) mellett döntött, s ki tagadhatná, hogy ez a jelzős szó szerkezet a maga különlegességével szándékoltan tartalmazza az idegenség, szokatlanság mozzanatát.

Az avantgárd aktivitást sugalló *ó* elmarad a végén, Fenyvesi a párhuzamos ismétléssel váltja ki ugyanazt a hatást. *O pevajte pevajte vage terazije kantari / Énekeljete, énekeljete, mérlegek, mérlegek.* Ez kétségtelenül egy költő szándékos döntése, hisz: a *Mérlegek, mázsák*, énekeljete, *ó*, énekeljete fordítási lehetőség is adná magát.

Összegzés

Ha a fent elemzett két alkotó fordítói indíttatásait vizsgáljuk, az első kínáló megállapítás mindenképp az, hogy Kosztolányi számára az ismeretlen alkotói világ, az idegenségtapasztalat megélése és megszelídítése az elsődleges, amikor megküzd a tartalommal és formával, nem törekedve a rimelés visszaadására se például. Számára stíluspróba, kihívás a fordítás. A cél: gazdagodni egy kétségtelenül megragadó hangulatú vers révén, ihletet kapni egy kimondottan sajátos hangulatú vers megalkotásához. Közben küzd, játszik a nyelv korlátai-val, mintegy szobrászként bánik az anyaggal: „Az anyagszerűség változtatást parancsol rá, és a szobron mindig ketten dolgoznak: a szobrász és maga az anyag. Munkánk hasonló ehhez” (Kosztolányi 2002, 508).

Fenyvesi ismeri a miliőt, az alkotói habitust, a költői elkötelezettséget, ahogy a saját tapasztalata nyomán a fordítói indíttatásra vonatkozóan Draginja Ramadanski fogalmaz: „Az író barátjaként választja ki, az empátia köteléke által egyesül vele” (Ramadanski 2011, 110). Fenyvesi egyetért Despotovval, aki a *huszadik század vidám poklában* a költői szerepminták széttroncsolására törekszik, azonban a fordításába mégis beszüremkedik az egyéni léttapasztalat, a sebzettség rezignációja, a *csont-sovány, szenvedő szegény* költőkkel való személyes együttérzés, amit a szellem nélkülözhetetlenségének a felidézése is alátámaszt.

Kosztolányi nagy élvezettel merül el a klasszikus modernség táplálta metaforikus képalkotás hálózatának létrehozásában: a szépség keresésében, a kereksétség szépségében, a nyelvi megalkotottságban, az éj mitológiájában (ahol *halavány* bús orgona reszket a hold sugarán). A fordító itt az eredetitől igen eltérő, egyéni képi világot hoz létre. Fenyvesi fordításának képi-nyelvi vizsgálata pedig azt a felismerést erősíti bennünk, hogy Despotov gondolati költeményének az átültetése során szándékosan hagyott meg megfejtésre váró talá-

nyokat, az idegenségtapasztalat rajzolódik ki a képi anyag megformálásában, a *kockás kantákat* nekünk kell behelyettesítenünk. Az ő fordítása sokkal inkább megfelel az ekvivalencia követelményeinek, de a fordító ujjnyoma kivehető rajta. Összevetéskor vissza-visszatérő tapasztalat, hogy a kognitív alap azonos a versekben, s hogy a fordító olvasata is beépül a versbe. Kosztolányinál a tűzmetafora kidolgozásában ékesen bebizonyosodik mindez. Az azonos világszemléletű kortárs fordítók munkáiban pedig a nüanszbeli eltérések kerülnek napvilágra.

Sok esetben elmélázhatunk azon, hogy a fordításokban a jelentő és jelentett összebékíthetlenségéről van-e szó, vagy tudatos költői választásról. A cél- és forrásszöveg egyaránt képes ellenállni a fordítás műveletének, míg az egyiket követjük, a másik minduntalan jelzi autonomitását.

A fordítások elemzésében való elmélyedés, a jelentéstani nyelvteni tényezők összefonódását mutatja meg, s ha a költészettan nem is alkalmazott nyelvészet a jakobsoni értelemben, azért a nyelvészet révén megszülető elmélkedések elgondolkodtató hozadékokkal bírnak.

Irodalom

- Albert Sándor. 2003. *Fordítás és filozófia*. Budapest: Tinta Könyvkiadó.
- Despotov, Vojislav. 2007. *Tíz deka lélek*. A verseket válogatta és magyarra fordította: Fenyvesi Ottó. Zenta–Veszprém: zEtna–BabelPress Bt.
- Деспотов, Војислав. 1994. *Десет дека душе*. Нови Сад: Светови.
- Fenyvesi Ottó. 2009. *Némely részletek*. [Szeged:] Universitas Szeged Kiadó.
- Kádár Edit. 2007. *Alaktan és szófajtan*. Kolozsvár: Egyetemi Műhely Kiadó–Bolyai Társaság.
- Klaudy Kinga. 1997. *Bevezetés a fordítás elméletébe*. Budapest: Scholastica.
- Kosztolányi Dezső. (é. n.) *Modern költők*. Budapest: „Élet” Irodalmi és Nyomda Részvénytársaság kiadása. Révai-bizomány.
- Kosztolányi Dezső. 1981. *Esti Kornél*. Budapest: Szépirodalmi Kiadó.
- Kosztolányi Dezső. 2002a. *A holló*. In Kosztolányi Dezső: *Nyelv és lélek*. 495–499. Budapest: Osiris Könyvkiadó.
- Kosztolányi Dezső. 2002b. Előszó a Modern költők második kiadásához. In Kosztolányi Dezső: *Nyelv és lélek*. 507–510. Budapest: Osiris Könyvkiadó.
- Поповић, Тања. 2007. Ракићеви књижевни цитати. In *Милан Ракић и модерно песничство*, уред. Новица Петковић. Београд: Институт за књижевност и уметност, Учитељски факултет, 135–165.
- Ramadanski, Draginja. 2011. Fordítás az egyéniség és a másság között. Ford. Pásztor Kicsi Mária. *Létünk* 41 (1): 110–115.

Ракић, Милан. 2002. *Песме*. Сремски Карловци: Каирос.

Szegedy-Maszák Mihály. 1998. Fordítás és kánon. In *A fordítás és intertextualitás alakzatai*, szerk. Kabdebó Lóránt–Kulcsár Szabó Ernő–Kulcsár-Szabó Zoltán–Menyhért Anna. 67–92. Budapest: Anonymus Kiadó.

EQUIVALENCE AND TRANSLATION ACCURACY

This paper deals with the topic of translation accuracy by analyzing the Hungarian translations of two Serbian poems. The fundamental issues are: what is it that makes the translation worthy, and what kind of decisions does the translator make while taking into account the options and limits imposed by the language. Comparisons are made regarding how translators use the means of omission, addition and transposition, what is sacrificed for what, as well as how their creativity is manifested through the implementation of transference, choice of words, reflecting adequate formal features, and offering esthetic experience. By analyzing the translations, it becomes observable how the differing linguistic possibilities and, in many ways, the common cognitive experience amalgamate into a new linguistic-poetic quality.

Keywords: transference, linguistic limitations, imagery, transfer, canon.

EKVIVALENCIJA I PREVODILAČKA VERNOST

Na osnovu analize prevoda dve srpske pesme na mađarski jezik, dat je osvrt na prevodilačku vernost. Šta je to što prevod čini vrednim i kakve odluke donosi prevodilac uzimajući u obzir mogućnosti i ograničenja jezika, samo su neka od pitanja postavljena u radu. Analizom metoda izostavljanja, umetanja i premeštanja vršeno je poređenje prevoda. Istaknuto je šta prevodioci u konkretnim tekstovima žrtvuju i zbog čega, kako se njihova kreativnost manifestuje u prenosu smisla, izboru reči, odražavanju odgovarajućih formalnih karakteristika i obezbeđivanju estetskog doživljaja. Analizom prevoda uočava se kako se različite jezičke mogućnosti i, u mnogim aspektima, zajednički kognitivni doživljaji, stapaju u posebne jezičko-poetičke kvalitete.

Ključne reči: prenos, jezička ograničenja, slikovni materijal, transfer, kanon.